

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

СТАНІСЛАВ КАТАЄВ,

доктор соціологічних наук, професор Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

Культуральна соціологія: випадок України

Субкультурна варіативність українського соціуму / За ред. Н.Костенко, А.Ручки. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2010. — 288 с.

У книзі викладено результати досліджень українських соціологів, що вивчають соціокультурні проблеми сучасного українського суспільства. Видання насичене оригінальним емпіричним матеріалом, отриманим самими дослідниками. Монографії притаманні методологічне різноманіття та свіжість постановки наукових проблем, актуальних для сучасного суспільства.

Три розділи цієї книги репрезентують три підходи до розкриття проблеми субкультурності; перший — аналітичний, присвячений теорії субкультур, другий розглядає субкультури крізь призму соціальної структури, у третьому — субкультури розглянуто як культурне явище під кутом зору феноменологічного бачення.

Завдяки монографії ми маємо змогу оцінити досягнення українських соціологів у реалізації методології культуральної соціології в рамках різноманітного, насиченого конкретними даними та теоретичними міркуваннями дослідження. Автори книги не роблять принципової різниці між соціологією культури і культуральною соціологією. Втім, у монографії є звернення як до тої, так і до іншої. Так, соціологія культури розкриває, аналізує соціальні аспекти функціонування культури як явища та соціального інституту, тоді як культуральна соціологія радше розглядає культурний аспект соціального, вплив культури на суспільство. Культура як сукупність символів та кодів у даному разі виступає як самостійний, впливовий фактор функціонування та розвитку суспільства.

У книзі заявлена теза, що “цілісна культура сучасного соціуму виступає не політичною єдністю, а багатоманітним культурним утворенням” (с. 51). Це положення аналізується у різних аспектах: політичних, медійних, регіональних, етнічних, демографічних тощо.

Теоретичне поняття “субкультурна варіативність” було запроваджено в дослідницькій практиці на позначення явища диференціації культурних угруповань. Звідси маємо уявлення про групові субкультури — статеві, вікові, культурно-дозвілєві та ін. Люди почуваються комфортніше у своєму найближчому субкультурному середовищі. Субкультури вирізняються за базовими домінантними рисами — ментальними, стильовими, поведінковими тощо. Зокрема, між ними існують певні відмінності у стереотипах, моделях культурного споживання тощо. Наприклад, певні ментальні відмінності між людьми різного віку дають підстави розглядати вікові когорти як субкультури.

У книзі знайдеться корисний матеріал для фахівців різних галузей соціологічного знання. Соціологи політики знайдуть цікаве дослідження відомого спеціаліста з електоральної соціології О.Вишняка щодо політичної субкультури. Соціології молоді стосується цікавий матеріал А.Ручки, Л.Скокової, Н.Соболевої, О.Злобіної про субкультурні особливості молодіжного середовища. Соціологи релігії мають змогу ознайомитись з глибокими міркуваннями Л.Рязанової щодо специфіки різних релігійних груп.

У кожному підрозділі своя родзинка. Так, у матеріалі, присвяченому специфіці споживання медіа, Н.Костенко знаходить нові аспекти в доволі часто обговорюваній тематиці. На емпіричному матеріалі вона доводить, що для України характерні середньоевропейські стилі медійного споживання, збалансованість візуального та аудіального медіастилів із зсувом у бік аудіального як динамічнішого та переспективнішого. У Росії має місце поліцентричний стиль: населення рівною мірою споживає аудіальні та візуальні комунікативні засоби. Морфологічні образи стильових сегментів медіа в Україні та в Росії різняться. В книзі висловлюється думка, що Україна і Росія відрізняються також за багатьма іншими важливими соціокультурними показниками.

Р.Шульга ретельно досліджує явище гламуру як ознаку утвердження суспільства споживання. Саме культурні коди та символи надають гламуру сенсу ознаки належності до вищого світу вибраних. Згідно з підходом, притаманним культуральній соціології, тут перетинаються дослідження, з одного боку, власне гламуру як явища культури, а з іншого — тих культурних засобів (цінностей, ідеалів, установок), що надають йому значення естетизованої розкоші.

Звертаючи увагу на подальшу сакралізацію суспільного життя, талановита дослідниця Л.Рязанова, що завчасно пішла з життя, аналізує детермінанти релігійності в сучасній українській культурі й висуває тезу про намагання політичної еліти “перетворити православ’я у консолідаційну для нації ідеологію”, про використання ідеї Соборності для політичних цілей та морального оздоровлення нації. Втім, авторка скептично розцінює здатність релігії, зокрема православ’я, оздоровити суспільство та об’єднати націю. Насправді, як доводить автор, релігійність населення України є переважно ритуалізованою.

Православність становить не тільки суто релігійне явище, а й “цивілізаційну, соціокультурну ідентичність” — завдяки культурним факторам, сукупності символічних засобів презентації своєї належності до певного етносу та спільноти. Досліджуючи “субкультуру воцерковлення”, специфіку воцерковлених як неформальної групи, її демографічні характеристики, особливості релігійних практик, авторка виявляє в них ознаки православного фундаменталізму.

Політичну складову субкультур представлено у ґрунтовному дослідженні І.Бешкіної. Вона викладає результати експерименту щодо формування демократич-

ної культури у школярів. Експеримент полягав у реалізації спеціальної програми в експериментальних класах за участю активістів асоціації “Нова доба”. Експеримент показав, що завдяки спеціальній навчальній програмі у школярів формується лише політична громадська компетентність, але не така важлива складова політичної культури, як готовність до практичних громадських дій. Дослідниця зазначає, що насправді в сучасній Україні більш-менш послідовні прихильники демократії складають саме субкультуру (22% за даним дослідження), а не домінуючу політичну культуру.

Інший вимір соціокультурної варіативності у сфері політики, а саме регіональний, розглядає дослідник електоральної поведінки О.Вишняк. Він вважає регіональний чинник чи не головним у політичній та соціокультурній диференціації громадян України. Роль цього чинника зумовлюють не ситуативні обставини, а глибокими соціокультурними процесами, спричиненими специфікою історичного розвитку регіонів України. Цю тезу автор аргументує численним емпіричним матеріалом. Аналіз 14 репрезентативних національних опитувань в період 1994–2008 років показав, що найважливішими соціокультурними чинниками політичної диференціації є мовні практики та відносини з Росією.

Більш широкий контекст соціокультурних відмінностей регіонів України розглядає Л.Скокова. Регіональні історично зумовлені відмінності втілюються в регіональних ідентифікаціях на повсякденному рівні. Регіональна субкультура утворює специфічні конфігурації цінностей, уявлень, традицій, соціокультурних практик. Що ж до важливості тих чи інших конкретних чинників регіоналізації, то між політичною елітою і населенням існують відмінності. Так, на думку Скокової, значення мовного питання штучно завищується політиками, тоді як населення вважає його другорядним (с.179). У книзі ретельно на емпіричному матеріалі простежуються реальні та бажані мовні практики в межах повсякденного життя, засобів масової інформації, зокрема у різних програм телебачення. Виявилося, що у мовних пріоритетах молоді навіть на Заході поступово українська мова поступається місцем російській. Отже, поширення україномовних практик за роки незалежності не відбулося. Білінгвізм є найпоширенішим у Центральному регіоні. Простежуються також регіональні відмінності щодо мовних пріоритетів у різних соціокультурних практиках, таких як святкування, перегляд фільмів, прослуховування музики тощо. Дослідниця робить висновок, що навіть Західний регіон як хранитель україномовної культури “не завжди витримує натиск глобальної культури”.

У книзі зроблено наголос на вивченні етнічних субкультур. Етнічна ідентичність передбачає єдність культури. Саме культурні чинники формують етнічні межі. Відповідно до методології культуральної соціології це є одним з механізмів впливу культури на суспільство. Дослідників цікавить формування конфігурації ідентичності певних груп населення завдяки сукупності культурних символів. Етнічна ідентифікація є багаторівневим утворенням. На емпіричному матеріалі автори досліджують ієрархію етнокультурних цінностей різних етнічних субкультур, щоби зробити висновки щодо еволюції та механізмів етнічної ідентифікації, зокрема щодо ролі інерції у відтворенні культурних цінностей, етнічного кодування, асиметрії етнокультурних контактів тощо.

Субкультури звичайно виявляються на тлі базової культури, є її складовими. Поняття субкультури у книзі подано надто універсалізовано. Стандартне визначення субкультури припускає, що це поняття характеризує культуру групи або класу на відміну від панівної, або домінуючої культури. Складається враження, що автори книги допускають, що в Україні немає такої домінуючої культури, що культура країни складається суто із субкультур. В одному з підрозділів книги автори відносять українську культуру до субкультур поряд із російською, польською тощо (с.145). Я особисто теж поділяю думку, що в Україні немає ціннісно-нормативної

єдності, що соборність — не більш як ідеологічна теза, дещо бажане, але не існуюче. В книзі така думка явно не висловлена, але іманентно присутня у контексті.

Стрижнева теоретична теза книги, висловлена її редакторами Н.Костенко і А.Ручкою, полягає в тому, що суспільству притаманна соціокультурна диференціація, що “соціум є багатоскладовою, різнорідною диференційованою цілісністю”. Усталеність та інтегрованість такого соціуму має забезпечувати єдина культурна ідентичність громадян. Але емпіричний матеріал книги, міркування авторів щодо конкретної соціокультурної диференціації за субкультурами свідчать, що в Україні такої єдиної ідентичності насправді немає або вона є надто розмитою, щоб забезпечити цілісність суспільства. Утім, субкультурна варіативність має і позитивний аспект, забезпечуючи культурне розмаїття, що сприяє реалізації соціокультурних потреб різних груп населення. Наявність численних субкультур збагачує культуру суспільства і є соціокультурним виявом наявності демократії.

Послідовне втілення сучасної методології культуральної соціології в її українському варіанті дає змогу на сучасному рівні досліджувати актуальні проблеми нашого суспільства, робить монографію вагомим внеском у науку про суспільство, у пізнання українського соціуму.

АЛЛА МАРЧЕНКО,

кандидат соціологічних наук, асистент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Соціокультурний підхід до міських проблем

Малес Л.В., Серєда В.В., Соболевська М.О., Сорока Ю.Г. та ін. Соціологія міста: навчальний посібник / За ред. О.К.Міхєєвої. — Донецьк: Ноулідж, 2010. — 463 с.

Доволі часто спільні для багатьох суспільств сучасного світу процеси соціологи пояснюють у термінах різних феноменів на кшталт “глобалізації”, “інформатизації”, “урбанізації” тощо. Зростання ролі міст та збільшення відносної (як і абсолютної)